

Rijeka kroz generacije

Jerković, Iva

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:704098>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODJEL ZA KULTURALNE STUDIJE

Rijeka kroz generacije

-Završni rad-

Mentorica: doc. dr. sc. Sarah Czerny

Studentica: Iva Jerković

Rijeka, 2018.

SADRŽAJ:

1. SAŽETAK.....	3
2. UVOD.....	4
3. POVIJEST RIJEKE.....	6
3.1. Odnos usmene i službene povijesti.....	6
3.2. Grb grada.....	6
3.3. Jadranski trg i Guvernerova palača.....	7
3.4. Koblerov trg.....	8
3.5. Torpedo i rafinerija.....	9
3.6. Tvornica duhana i ljuštionica riže.....	10
3.7. Tvornica papira.....	11
3.8. Trsat i Sušak.....	12
3.9. Morčić.....	13
4. RIJEKA KROZ NAŠE OČI.....	14
4.1. Nona.....	14
4.2. Majka.....	17
4.3. Otac.....	20
4.4. Današnjost očima Davida i Ive.....	23
5. USPOREDBA POVIJESNOG I NAŠEG POGLEDA.....	27
6. ZAKLJUČAK.....	28
7. LITERATURA.....	29
8. IZVORI.....	30

1. SAŽETAK

Grad Rijeka, nekima poznatija kao *Rika*, *Reka* ili čak *Fiume*. Treći po veličini grad u Hrvatskoj i najveća hrvatska luka. S okolicom Rijeka ima cca. 200 000 stanovnika. Riječki zaljev koji je spojen s Kvarnerskim zaljevom dubok je oko 60m što je omogućilo Rijeci da postane važna morska luka. Zbog njezinog položaja, u srcu srednje Europe, i naravno, zbog mora, kroz godine bila je poželjna mnogim zemljama. Iznimno pitku i čistu vodu, kao i kvalitetno čisti zrak, Rijeka može zahvaliti Gorskom kotaru. Vrlo su dobre i morske i kopnene veze s ostatkom Hrvatske, ali i Europe. Povezanost s otocima katamarinima i trajektima, autobusni i željeznički kolodvori u centru grada te zračna luka na otoku Krku koja je udaljena 40-ak minuta. Granični prijelaz sa Slovenijom nam je na svega pola sata vožnje, a do glavnog grada Zagreba, sat, sat i pol.

U prvom dijelu rada govoriti ću o važnim i povijesnim stvarima, kao npr.: grb grada, važne zgrade i institucije, tvornice, trgove i sve ono „osnovno“ o gradu što biste posjetili kao turist. Naravno, ne govorim o klasičnoj povijesti, ne spominjem previše datuma i činjenica. Više od svega me zanima povijest ljudi i kako su oni doživjeli određeni trenutak ili određenu situaciju, te kakav je njihov pogled na stvari. Od velike pomoći mi je literatura koja je iznimno predivna. Draga „teta Rada“ (Radmila Matejčić), Igor Žic te mnogi divni tekstovi koji su me naučili svašta novo o mojemu gradu.

Drugi dio rada je sastavljen uz veliku pomoć mojih sudionika, mojih dragih ljudi, none, majke, oca i dečka. U tome dijelu govorim o Rijeci kroz njihove oči. Kako su oni odrastali u ovome gradu, koja su im bila najdraža mjesta, gdje su najčešće išli, što su radili, kako su se zabavljali.. Značajno mi je koliko se Rijeka i društvo promijenilo od 1950., kada je rođena nona, do danas. Što se izgradilo, što je novo, a što je ostalo identično. Taj skup priča i doživljaja drugih ljudi i mojih osobnih, donosi jednu lijepu priču kroz koju se, kako se i mi mijenjamo, mijenja i grad Rijeka.

Ključne riječi: grad, Rijeka, povijest

2. UVOD

U ovome radu pisati ću o gradu Rijeci, no na jedan drugačiji način. Pisati ću o Rijeci kako je gledaju ljudi, kako je gledam ja, te koliko se ona promijenila u zadnjih 50-60 godina. Moja nona je najstariji „sudionik“, rođena 1950. godine, a moj dečko najmlađi, rođen 48 godina kasnije, tj. 1998 godine. Ovaj rad će biti sastavljen od njihovih priča, doživljaja i općenitog pogleda na Rijeku kroz njihove oči. Naravno, pisati ću i o povijesti Rijeke, pošto je ona od iznimne važnosti jer grad ne bi bio ovakav da se nije dogodilo sve što se dogodilo. Za povijesni dio imam veliku pomoć literature poput „Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas“ Radmile Matejčić. I sam gradonačelnik Rijeke, Vojko Obersnel, pohvalio je ovu iznimno važnu knjigu u predgovoru iste kazavi: „Grad u kojem živimo postao je izazov svima nama. Otrkili smo prekrasne fasade, zanimljive priče o riječkim spomenicima i crkvama, zavirili u prošlost i oduševili se – jer Rijeka je zaista grad koji uvijek može iznenaditi. Ova je knjiga postala i potka za mnoge rasprave o tako neuhvatljivom riječkom identitetu, o promjenama kroz koje grad prolazi, o urbanosti i kulturi, o europskom duhu grada, otvorenosti, kozmopolitizmu.“ (Matejčić, 2013: 9).

Radmila Matejčić, izuzetno važna i cijenjena osoba, koju su studenti i kolege najčešće zvali teta Rada, rođena je 7. listopada 1922. godine u Bosni i Hercegovini. Zajedno sa suprugom, inače riječaninom dr. Marijanom Matejčićem, dolazi u Rijeku 1950-ih godina (Ibid: 11). Od 1954. godine, Radmila Matejčić postaje voditeljica arheološkog odjela u Narodnom muzeju Rijeka, što je bilo polazište svih njezinih istraživanja i pribavljanja novih eksponata (Ibid: 12). Pisala je teta Rada mnoge tekstove, članke i knjižice, o problemima valute u Rijeci, o nošnjama u Rijeci i okolici, o poznatom riječkom nakitu Morčiću itd. Godine 1980. počinje predavati na Pedagoškom fakultetu u Rijeci, a do danas su ostali legendarni njeni višesatni ispiti, no sve u dobru svrhu. Uza sve što je učinila za Rijeku, ali i za Hrvatsku, knjiga „Kako čitati grad“ svakako je najpoznatija. „Ta knjiga čini sve Riječane njenim studentima, koje ona vodi u obilazak – neumorna, cinično-duhovita i energična, uvijek spremna na povezivanje važnih podataka s tračevima, kako bi zaintrigirala slušatelje i potom im skrenula pažnju na važne građevine, skulpture, slike..“ (Ibid: 17) .

Također, još jedna iznimno važna knjiga za moj rad je „Kratka povijest grada Rijeke“. Autor Igor Žic, rođen je 1961. godine u Rijeci. Studirao je na Pedagoškom fakultetu u Rijeci, a od 1987. godine zaposlen je u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja kao restaurator slika (Žic, 2006: 189). Napisao je mnoštvo knjiga, najviše vezanih za Rijeku, no „Kratka povijest grada Rijeke“ meni je najkorisnija te veoma zanimljiva. Knjiga je nastala na temelju desetogodišnjeg istraživanja različitih aspekata lokalne prošlosti. „Rukopis je nastao u jednom dahu, s vjerom da će pomoći onima koji žele spoznati i biti

spašeni, a to je najviše što čovjek uopće može pokušati napraviti.“ Autor nije prepričao niti jednu raniju knjigu već je stvorio djelo oslobođeno dokazivanja bilo čijih prava na bilo što (Ibid: 5).

Naravno, mnogo toga se događalo u zadnjih 200 godina, mnogo tvornica je bilo, mnogo stvari koje danas više nema.. I takve stvari su mi jako zanimljive, danas je samo stara ruševina, ali prije toga tamo je netko živio, radio, smijao se i plakao. Možda moj pradjed, Vaš otac ili netko koga se i dan danas pamti. Upravo priče tih ljudi su bit ovoga rada, no povezivanjem povijesti i „usmene predaje“ dolazimo do prave slike određenog razdoblja.

3. POVIJEST RIJEKE

3.1. Odnos usmene i službene povijesti

Prije nego započnem ovaj rad, valja istaknuti razliku između dviju povijesti koje će se susresti u radu. Naime u prvome dijelu rada spominje se „službena“ povijest. Zašto pod navodnicima? Možda iz tog razloga što je ta povijest svakako „službenija“ od one koja slijedi iza nje, no, niti taj dio povijesti nije „izvučen“ iz nekih debelih, povijesnih knjiga. Druga povijest je ona usmena. Povijest koju su mi prepričali moji sudionici, te time ona nije službena. Treba postaviti pitanje da li je ona ta usmena povijest dovoljna kao povijest? Ljudi više vjeruju nekom papiru, dokumentu ili knjizi.. Barem mi se čini da je ovdje, u našoj državi tako, pošto se često volim našaliti da smo „država od papira“. Možda ćemo prije vjerovati da se nešto zaista dogodilo ako to vidimo u nekoj knjizi, s nekim naslovom, imenom, prezimenom i pečatom nego da povjerujemo u nečiju priču. No, s druge strane, u koju priču više vjerujemo? Kako ćemo bolje zapamtiti događaj? Osobno, više vjerujem kada nešto čujem da se zbilom, kada mi netko prepriča događaj, netko tko je bio svjedok, nego da pročitam u novinama. S tim da moramo uzeti u obzir da u tom slučaju je izražena subjektivnost, dok subjektivnosti u dokumentima nema. Dok nam netko prepričava neki događaj, on ne manipulira s poviješću, dok službeni dokumenti da iz tog razloga što netko dobiva plaću za to što će napisati.

Zapravo, Enid H. Douglass je u svojem tekstu „Oral history and public history“ divno objasnila što bi zapravo ta javna povijest značila: „ Javna povijest odnosi se na povjesničare i povijesne metode van akademskog područja: u vladi, privatnim korporacijama, medijima, povijesnim društvima i muzejima, čak i privatnoj praksi. Javni povjesničari sudjeluju u javnom procesu, te je njihov posao ovdje i sada.“ (jstor.org). S druge strane, govori se i o usmenoj povijesti. Najviše mi se svidjela definicija Jill Liddingtona and Graham Smitha iz njihovog teksta „Crossing Cultures: Oral History and Public History“. Prema njima usmena povijest se uglavnom odnosi na pamćenje, tj. osobna svjedočanstva. Obično je to nedavna prošlost, interes im je zapamtiti prošlost i sročiti je u usmenu povijest (jstor.org).

3.2. Grb grada

Jedna od važnijih stvari za svaki grad je upravo grb tog grada. Grbovi egzistiraju još od križarskih ratova. No, za razdoblje prije 1659. godine nema podataka o riječkom grbu, stoga se pretpostavlja da on tada nije niti postojao. Vjerojatno nije postojao jer ga nije imao tko dodijeliti. Tako da je Rijeka do 1659. godine mogla imati samo lik sveca zaštitnika, svetog Vida, na gradskom pečatu. No, 6. lipnja 1659. godine, poveljom cara Leopolda 1., tadašnjeg feudalnog gospodara, Rijeka dobiva svoj grb. Na grbu se nalazi dvoglavi orao, kakvog poznajemo i danas, okružen crvenim štitom. S jednom nogom stojeći na stijeni dok s drugom držeći vrč prirodne boje iz koje se voda razlijeva oko stijene. Ima uzdignuta krila i glave koje gledaju u lijevo, sa zlatnim kljunovima i crvenim jezicima. Vrlo je

neobičajeno da orao s obje glave gleda u istu stranu, te se smatra da je to vjerojatno jedinstven slučaj u heraldici, tj. grboslovlju. Iznad orla je austrijska carska i hrvatska kraljevska kruna s dvjema plavim vrpčama koje vise vodoravno iz nje. Ispod štita je vrpca s natpisom „INDEFICIENTER“ što znači 'nepresušan', tj. aludira se na rijeku (grad) koja teče (Žic, 2006: 45,46). Godine 1906. dvoglavi orao, visine 220 cm, raspona krila 3 metra i težine 2000 kg, stavljen je na gradsku uru.

Kao takav je preživio samo 13 godina jer su ga već 1919. D'Anunzijeve arditi (u pokušaju da zauzmu Rijeku i pridruže je Kraljevini Italiji) osakatali otpilivši mu jednu glavu jer su smatrali da je dvoglavi orao austrijski, dok je jednoglavi rimski. Ipak, u takvom 'nepotpunom' obliku ostao je na gradskoj uri do 1949. godine kada su ga komunističke vlasti proglasile buržoaskim i nenarodnim simbolom, te su ga dale skinuti i rastaliti (fiuman.hr). Nakon 68 godina, 19. travnja 2017. godine, orao je vraćen na gradsku uru, a ponosna sam što mogu reći da sam prisustvovala tom događaju.

3.3. Jadranski trg i Guvernerova palača

Malo kome je danas poznat pod nazivom Trg Togliatti, već ga svi znamo kao Jadranski trg. Taj trg je jedno od najprometnijih čvorišta u Rijeci. Od mora ga dijeli velebna Palača Jadran, a na zapadnom je rubu Riječki neboder. Ispod poznatog Riječkog nebodera bilo je rimsko groblje koje se protezalo u pravcu Brajde. Prilikom kopanja usjeka za željezničku prugu otkrivene su, na dubini od 80 centimetara, kamene i keramične urne za pepeo mrtvacu s prilozima, a slično je bilo otkriveno i 1939. kada se kopao temelj za Riječki neboder (Matejčić, 2013: 27).

Jedna zanimljivost koju rijetki znaju, koju čak niti ja nisam znala dok nisam počela pisati ovaj rad, je ta da je hrvatska himna nastala u Rijeci. Godine 1835., Antun Mihanović napisao je „Horvatsku domovinu“ na današnjem Jadranskom trgu.

Mihanović je radio u Rijeci kao guberijalni tajnik Guberijalne palače, tj. stare Guvernerove palače. Guberijalna palača je postojala od 1780. do 1895. godine i u njoj je nastala „Horvatska domovina“ (Fluminensia.org). Nakon njezinog rušenja, 1897. godine, sagrađena je Palazzo Adria, tj. Palača Jadran, koja i danas stoji na istome mjestu kao simbol pomorske moći grada Rijeke, a u njoj se nalazi sjedište vodećeg brodarskog poduzeća Jadrolinije. Guvernerova palača kakvu danas poznajemo, dovršena je 1896. godine. Grof Ljudevit Batthyány, 1892./1893. godine, povjerio je projektiranje nove palače vodećem budipeštanskom arhitektu i pedagogu Alajosu Hauszmannu.

„Gledajući nacрте možemo se samo diviti jednostavnosti i odmjerivosti kojom je građevina postavljena na papiru. Samo osoba istančana ukusa i temeljitog obrazovanja projektira tako reprezentativnu i zapravo političku zgradu na tako smiren način, bez afektacija i dramatičnih efekata. Većina arhitekata tog doba odlučila bi se za barok, koji je znatno pompozniји, dinamičniji i nepravilniji, no Hauszmann je sve podredio čistoći osnovne zamisli.“ (Žic, 2006: 98).

Također, Hauszmann je projektirao i namještaj koji odiše renesansom. Tako se može naići na puno ljudskih figura, lavljih glava te škrinja, odnosno škrinja-klupa, kao i rezbarenih stolica. Saloni su uređeni u rokoko stilu, a dodana su i barokna ogledala, kao i luster iz stare palače. Naravno, netko je palaču morao obojati i oslikati. Tu zadaću dobio je vodeći riječki dekorater tog doba, Venecijanac Giovanni Fumi. „Prvi posao koji je izveo u gradu bilo je oslikavanje stropa Vijećnice Municipicija gdje je prikazao riječki grb. Potom je radio dekorativne poslove u kazalištu (1885.), svečanom salonu hotela Europa (1886.), Školi za dječake na Dolcu (1887.) i u Tvornici duhana. Na filodrammatici je oslikao fasadna polja ispod krova (1890.), a oslikao je i strop Narodne čitaonice na Korzu, kao i pozornicu hotela Sušak i strop starog, drvenog kazališta Fenice.“ (Ibid: 99).

Pomoćna zgrada bila je namijenjena za dvadesetak ljudi koji su opsluživali guvernera. Zgrada je imala svoje unutrašnje dvorište, a u prizemlju je bila štala za osam konja.

U lipnju. 1896. godine dovršeni su svi radovi na Guvernerovoj palači. Iste te godine guverner Batthyány odlazi s funkcije. Na mjesto guvernera dolazi Ladislav Szapáry, najstariји sin ranijeg guvernera Geze Szapáryja. Došavši u palaču rekao je Batthyányu da je nova građevina odviše velika nasprem stare. Batthyány mu je cinično odgovorio da nije palača prevelika, već da je on premalen. Ta duhovita primjedba pokazala se tijekom idućih stotinu godina kao najsažetiji opis većine ljudi koji su u njoj boravili, bili oni povijesne ili manje povijesne ličnosti (Ibid:101).

3.4. Koblerov trg

Vjerujem da mnogi riječani uopće ne znaju kakve ih zgrade okružuju i što se u njima događalo u prošlom stoljeću, pa čak i prije. Na Koblerovom trgu u centru grada nalazila se (a i danas je ondje) Palac Komuna, što je bio stari naziv za gradsku vijećnicu. Ona je bila u funkciji poglavarstva Rijeke više od tri stotine godina, točnije od 1532. do 1838. godine. „Palac je bio jedino sjecište gradskog prometa i mjesto susreta, pravo urbanističko žarište podesno da se na njegovu vrhu nađe vijećnica, Palac komuna rečkog.“ (Matejčić, 2013: 61). 1830-ih godina, prvi kat Palac komune ujedno je služio i Gradskom filharmonijskom zavodu, gdje je bio i Johann von Zaitz, otac našeg slavnog skladatelja Ivana pl. Zajca. Inače, Ivan pl. Zajc, rođen je 3. kolovoza 1832. godine upravo u Rijeci, a podaci govore da je obitelj Zajc stanovala u već spomenutoj zgradi, te da je tamo i Ivan pl. Zajc proveo djetinjstvo (ibid: 63).

Danas, na trgu koji je dobio ime po riječkom povijesničaru Ivanu Kobleru, stoji fontana sa starim „kolodrobom“ za papir koja je podignuta u povodu 150-te godišnjice Tvornice papira.

Također, na par koraka od Koblerovog trga, nalaze se znamenita Stara vrata. Naime, cijela ulica je dobila ime Stara vrata po tom najstarijem arhitekturnom spomeniku u Rijeci. Još daleke 1700. godine riječki patricij Claudio de Marburg skreće pozornost na Vrata u tiskanom dodatku djela Marsilija Danubius Pannonico-Mysicus. On dovodi Vrata u vezu s pobjedom rimskog cara Claudija 2. nad Gotima na obalama Raše. „Na tu ga je ideju naveo jedan, već u njegovo vrijeme, izgubljeni kameni natpis na Velikoj utvrdi na kojemu je navodno bilo zapisno ime toga vladara. Za njega je luk čudovišan jer stoji trinaest stoljeća uspravan bez željeza i žbuke.“ (Ibid: 33).

3.5. Torpedo i rafinerija

Nadalje, zasigurno najznačajniji riječki izum je znameniti torpedo. Godine 1854. s radom počinje Ljevaonica metala, a dvije godine nakon, 1856., iz Trsta dolazi inženjer Robert Whitehead koji ovamo donosi tehnologiju izrade parnih kotlova. S druge strane, umirovljeni oficir Ivan Lupis, ima ideju o novom oružju, „spasitelju obale“, čamcu bez posade s eksplozivom. Tako ubrzo dolazi do suradnje Lupisa i Whiteheada. Ljevaonica metala, tada već pod imenom Riječko tehničko poduzeće preuzima istraživanja, pokuse te tehničke i mehaničke poslove oko novog oružja. Posao je vodio Robert Whitehead, a pomagao mu je i dvanaestogodišnji sin John. Između 1866. i 1868. godine, izvršen je čitav niz pokusa, a nakon toga austrijska mornarica otkupljuje novo oružje, što su u nekoliko godina učinile sve važnije mornarice svijeta (Žic, 2006: 103).

„O važnosti oružja govori i indirektan podatak da je Whitehead uspio udati svoju unuku Margaretu Hoyos za Herberta Bismarcka, najstarijeg sina njemačkog željeznog kancelara, tada najmoćnijeg europskog političara.“ (Ibid: 104).

Osim torpeda, veza s morem gradu je donijela veliki profit i preko luke i preko brodogradnje. Poznato je da je Rijeka bila velika luka, a i dan danas imamo dva velika brodogradilišta, 3. Maj i Viktor Lenac. 1912. godine Rijeka je prema tonaži brodova koji su uplovili bila na četrnaestom mjestu u Europi, a već sljedeće godine, 1913., na osmom mjestu.

Uz luku je vezan i razvoj Rafinerije nafte. Na inicijativu Mađara i Rijeka je dobila rafineriju. Tako je društvo u Budimpešti za direktora imenovalo Milutina Barača, koji u Rijeku dolazi 1883. godine, a na mjestu direktora rafinerije ostaje do 1918. godine. „Broj stanovnika Rijeke od 1880. do 1900. se udvostručio (s 20.981 na 38.955). Promet luke porastao je od 1871. do 1900. šest puta, tu djeluju i Ljevaonica i kovnica M. Skull, Kovnica željeza i čelika, Industrija svinutog pokućstva, Tvornica papira,

Ljuštionica riže, Trgovački mlin za brašno, Tvornica kemijskih proizvoda...Riječka banka (osnovana 1871.)... (Ibid: 106).

3.6. Tvornica duhana i ljuštionica riže

Tvornica duhana počinje s radom 1851. godine, a otvorena je nakon propada Rafinerije šećera. 1910. godine ima najveći broj radnika u Rijeci, čak 2.012 ljudi, većinom žena, radi u tom pogonu (Ibid: 107). Možda je razlog tako velikog broja radnika upravo dobri uvjeti rada. Spominje se da su radnici imali poštenu dnevni odmor, zdravstveni sistematski pregled, plaćeno bolovanje i razne druge pogodnosti. 1880. godine proizvodnja cigareta u godini bila je oko 150-170 milijuna, a samo deset godina kasnije, 1890. godine taj broj skočio je na 250 milijuna cigareta godišnje. Nakon Prvog svjetskog rata proizvodnja opada i radnici su sve nezadovoljniji, a tijekom Drugog svjetskog rata tvornica prestaje s radom (rijekaheritage.org).

Riječki 'Novi list' je prošle godine, točnije 13. listopada 2018., intervjuirao Tonicu Rubinić, posljednju živuću radnicu Tvornice duhana. Kako je moj rad baziran na iskustvu ljudi, prenijeti ću što je gospođa Tonica kazala. Tonica Rubinić rođena je 1925. godine, danas ima 93 godine. U tvornicu duhana zaposlila se 1940. godine s nepunih petnaest godina, a pred sam kraj rada Tvornice. Većina muškaraca u to vrijeme radilo je u gradu kao zidari, tesari, stolari i lučki radnici, dok su žene radile u Tvornici duhana-Paltu, pa su tako dobile naziv „paltarice“. Tonica se zaposlila odmah nakon osnovne škole pošto je imala strogog oca koji je inzistirao na tome da se zaposli iako je ona sama htjela nastaviti školovanje.

Uvjeti rada bili su jako dobri, iako su šefovi bili iznimno strogi i svaka počinje greška kažnjavala se novčano, tj. oduzimanjem određene postotka s plaće. Radno vrijeme bilo je od 8 do 16 sati, s time da su u 12 imali jednosatnu pauzu za ručak. Tvornica je imala svoj vrtić, vešeraj, liječnika i savjetnike, tako da su radnice s djecom imale gdje ostaviti ih na čuvanje. Cigarete su dobili svi, čak i na pauzi za ručak, pa i po završetku radnog dana, tako da kaže Tonica, hoćeš-nećeš morao si pušiti. U Tvornici duhana izrađivale su se cigarete i cigare, kao i punile limenke s duhanom, postojala je norma, za koju su radnice dobivale novčane nagrade ili kazne, ovisno o tome da li su je obavile ili ne. Naravno, što više naprave, plaća će im biti veća, a plaću su dobivale svakih petnaest dana. Prisjeća se Tonica i da su cigarete punile na ruke, te da ju je u početku od toga duhana boljela glava.

Starije radnice su imale plavo-bijele kute, a mlađe svijetlo roze. Na glavama su nosile kape, ispod kojih im je morala „stati“ kosa inače bi im se odbilo od plaće. Za vrijeme rada nisu smjele međusobno pričati, već se samo čuo zvuk motanja papira. List su mazali i stavljali duhan te nožem rezali krajeve za što su imali mjerice. Prisjeća se i da su odnosi među ljudima bili odlični, te da su se žene veoma dobro slagale.

Sve u svemu, nona Tonica se rado prisjeća svojih radnih dana, a najbolje joj je bilo u Tvornici duhana (novilist.hr).

Ljuštionica riže je 1910. godine zapošljavala 500 ljudi (Žic, 2006: 109). Pogonska zgrada, poznata i pod nazivom *Prima Fabrica Fiumana Per La Pillatura Del Riso*, smještena je u nekadašnjoj industrijskoj zoni na cesti Via Volosco, a današnjoj ulici Milutina Barača. Projektirana je godine 1881., prema nacrtima riječkog arhitekta Mate Glavana. To je glomazni peteroetaži objekt s minimalnom dekoracijom i nizovima prozorskih otvora. Kada je otvorena, 1882. godine, bila je najveća ljuštionica riže u Monarhiji i jedan od najvećih pogona te vrste u svijetu. Danas, od zgrade kao takve, nije ostalo gotovo ništa jer je, nakon propasti Ljuštionice nakon Prvog svjetskog rata, u potpunosti rekonstruirana u upravnu zgradu Rafinerije nafte. Ipak, u drugoj polovici 19. stoljeća, Ljuštionica je bila jedno od većih poduzeća prehrambene industrije. Godišnja proizvodnja 1890. iznosila je između 25 do 30 tisuća tona riže (rijekaheritage.org).

3.7. Tvornica papira

Nadalje, jedna od poznatijih stvari vezano za Rijeku zasigurno je Hartera, tj. Tvornica papira. Andrija Ljudevit Adamich bio je jedan od najistaknutijih i najsvestranijih riječkih poduzetnika, a upravo taj svjetski čovjek je utemeljitelj pogona za proizvodnju papira. Godine 1821. Andrija Ljudevit Adamich kupuje mlin na Lučicama, u dolini Rječine i preuređuje ga za proizvodnju papira. No, nakon samo tri godine prodaje mlin industrijalcu iz ugledne engleske obitelji Willismu Molineu. To nije dugo trajalo jer i on nakon tri godine prodaje tvornicu dalje Charlesu Meynieru i Walteru Craftonu Smithu.

Odmah nakon kuonje, 1827., postaljen je prvi stroj za proizvodnju papira, Fourdrinierov stroj, tada najmoderniji u austrijskoj carevini. „Pogonska snaga za ovaj stroj dobivala se upotrebom vodenih kotača. Voda se dovodila s obale Rječine pomoću drvenih vodova te je omogućavala da se postigne energija od 300 konjskih snaga. U početku je tvornica zapošljavala oko 250 radnika, a svoje je proizvode gotovo isključivo izvozila u prekomorske zemlje poput Engleske i Brazila, a na domaćem tržištu se pojavila tek 1878.“ (wikipedija.org).

1833. godine dolazi do sve veće proizvodnje i sve više narudžbi, te tvornica nabavlja parni stroj, što je bio prvi parni stroj na Balkanskom poluotoku. Na Prvoj industrijskoj izložbi u Beču, 1835. godine, tvornica dobiva prvo u nizu priznanja, srebrnu medalju.

No, Zlatno doba za tvornicu počinje 1838. kada u Rijeku iz Francuske dolazi izuzetni stručnjak, budući tehnički direktor tvornice, Eugene Frémont.

Iako je velika poplava 1852. u potpunosti uništila tvornicu, vlasnici se nisu predali, već su iz nečeg tako lošeg stvorili nešto puno bolje. Potpuno su preuredili tvornicu, stare vodene kotače zamijenili su turbinama, drvenu branu zamjenjuje betonska, postavljeni su novi parni strojevi kao i četvrti i peti papirni stroj. 1860. godine kvalitetu papira dokazuje uvrštavanje među pet najboljih vrsta papira. U razdoblju od 1887. do 1911. tvornicu su zadesila čak četiri požara, a ne mora se naglašavati da se sve pretvori u prah i pepeo pošto je velika većina papir i drvo. 1910. godine proizvodnja se fokusira isključivo na proizvodnju cigaretnog papira, iako su kasnije u tome uvijedjeli pogrešku. Sredinom 1920.-ih tvornica se sastoji od četiri glavna dijela: 1. odjela za krpe i sirovine; 2. stare tvornice (proizvodnja pisaćeg papira); 3. nove tvornice (proizvodnja svilastih i cigaretnih papira) i 4. Marganova (proizvodnja papira za pakiranje). Prodaja je bila raširena po cijelom svijetu, ali najvažnija tržišta su bila SAD, Argentina, Jugoslavija, Španjolska, Rumunjska, Egipat, Daleki Istok, ali i cijela Europa. Zbog sve veće potrebe za energijom sagrađena je električna centrala zajedno s 83 metra visokim dimnjakom koji i dan danas stoji na istom mjestu te je prepoznatljivi simbol bivše tvornice. Tijekom ratnih godina, 1930.-ih, tvornica je bila u maloj krizi, no već 1940. opet je u punoj snazi. Tako je 1950. tvornica proizvodila 3500 tone papira godišnje s 634 radnika. Taj broj se s godinama samo povećavao, a 1991. tvornica broji čak 1150 radnika. No, tada počinje tužno doba za općenito cijelu Hrvatsku. Zapada je teško ratno i poratno stanje, te tvornica gubi većinu tržišta, što dovodi do velikih gubitaka. 1996. godina, godina mojeg rođenja, za tvornicu je bila kobna, tako, 2005. ova tvornica u potpunosti prestaje s radom i može se reći, postojanjem (Grgurić, 2007).

3.8. Trsat i Sušak

Kako bi bilo pričati o Rijeci, a ne spomenuti Trsat? „Trsatska gradina je strateški istaknuti vidikovac koji dominira nad kanjonom Rječine. Na tom je podesnom mjestu od prapovijesti bila liburnijska promatračnica odakle se nadzirao put iz unutrašnjosti prema moru.“ (Matejčić, 2013: 69). Neki izvori govore da su kulu izgradili Rimljani za obranu klanca nad Rječinom pa se stoga i naziva rimska kula. Iako, na tom prostoru do danas nisu iskopani ostaci iz rimskog doba. Trsatska gradina jedna je od najstarijih utvrda u Hrvatskom primorju u kojoj su sačuvana obilježja ranosrednjovjekovne gradogradnje, tj. konak za namjesnika feudalnog gospodara i utvrda okružena zidinama sa zatvorenim dvorištom na čijim su uglovima okrugle ili četvrtaste kule i bastion, a u sredini je vodosprema kao preduvjet za dulji boravak posade. Arhitektura je strogo funkcionalna, podređena vojničkim potrebama (Ibid: 69). Od 1778. godine Trsatski kaštel više se ne koristi u svrhu obrane, pošto je prošla opasnost od Turaka i Mletaka. Godina 1826. grof Laval Nugent od Westmeatha radi na projektu obnove

kaštela zajedno s venecijanskim kiparom Giacomom Paronuzzijem. Tamo se nalazi i mauzolej na kojem stoji natpis „MIR JUNAKA“ u čast grofa Lavala Nugenta i njegove junačke borbe protiv Napoleona 1814. godine (Ibid: 71). Trsatski kaštel je katastrofalno propao između dva rata, pogotovo u razaranjima u Drugom svjetskom ratu, ali i dan danas je Gradina jedan od simbola grada koji teče.

Ne želim pretjerano ulaziti u priču između Rijeke i Sušaka, ali moram i to spomenuti. Međuratno razdoblje, nakon Prvog svjetskog rata, obilježeno je podijelom grada na dva politički odvojena djela koji pripadaju različitim državama. Godine 1919. Sušak je proglašen gradom, ostaje dio Kraljevine Jugoslavije, dok Rijeka postaje dio Italije. Najzanimljivije u tome mi je da kako su se Sušak i Rijeka „razišli“ oni počinju razvijati zasebne identitete i običaje. „Arhitektura i urbanističko oblikovanje fizički su najprisutniji oblici naglašavanja i iskazivanja navedenih političkih i društvenih razlika. Tako i međuratna Rijeka i Sušak njeguju različite stilske izraze u arhitekturi uvjetovane političkom ideologijom, grade se objekti specifičnog programa i simbolike.“ (Braut, 2012: 29). U fašističkoj Rijeci objekti odražavaju koncepciju službene državne arhitekture kojom se propagiraju talijanske ideje novog fašističkog društva. Neke značajnije građevine su nastale upravo u tom razdoblju: objekt nekadašnje škole Daniele Manin (današnje osnovne škole Nikola Tesla), Sportski dom na Belvederu, stadion Kantrida te crkva sv. Romualda na Kozali. Namjena tih objekata imala je specifično mjesto u fašističkoj ideologiji i politici stvaranja novog društva (Ibid: 30). S druge strane, arhitektura Sušaka nije opterećena političkom ideologijom već slijedi trendove moderne arhitekture. Sušak se ugledao na Zagreb iz kojeg dolazi dio arhitekata te prenose moderne trendove. „Oba grada okrenuta prema moru, svojim lukama i trgovima ipak imaju jednu zajedničku centralnu točku uvijek prisutnu u njihovom življenju, granicu i most koji spajaju, odnosno razdvajaju grad sve do ponovnog ujedinjenja po završetku Drugog svjetskog rata.“ (Ibid: 31).

3.9. Morčić

Još jedan od simbola Rijeke svakako je morčić. Još u 19. stoljeću postojala je jedna zlatarna, poznatog morettiste Ellenza, koja se postala svjetski poznata radionica riječkih morčića, moretta, posebne vrste naušnica i nakita komponiranog od glave crnca s turbanom izrađenog od zlata, emajla i ukrašenog koraljom ili rubinom. Od pojave prve naušnice u obliku crne glave s bijelim turbanom do danas, taj riječki nakit, moretto fiumano, morčić, nije se mnogo promijenio. 1870-ih godina ovaj nakit doživljava procvat. Morčić nije više samo na naušnicama, već i na prstenju, broševima, narukvicama i privjescima, a nose ga pučanke, dame i aristokratkinje. Tradicija izrade je bila stroga tajna, a s vremenom je, može se reći, isparila. Postoje spisi i dokumenti, ali danas više nema pravih fiumanskih morettista. Naravno, mnogi luksuzni primjerci nakita su u vlasništvu riječkih obitelji, prenose se s koljena na koljeno i vrijedno čuvaju (Bralić, 2007: 63).

4. RIJEKA KROZ NAŠE OČI

4.1. Nona

Nazvala sam nonu povodom ovoga rada da je ispitam o rođenju, o djetinjstvu i o odrastanju u Rijeci, a ona je bila poprilično u šoku; kako sam je samo mogla tako odjednom početi ispitivati o svemu, a da nije prije toga razmišljala o tome. No, kako je razgovor tekao, moja nona se prisjećala sve više i više. Rođena je u Rijeci, 1950. godine, i time je moj najstariji suputnik u ovoj avanturi.

Pitala sam je o rođenju, u kojoj je bolnici rođena i slično, a ona je ushićeno rekla: „E ovo sada zapiši, nisam se rodila u bolnici!“. Naime, nonu je porodila njezina vlastita majka u njihovom stanu na Zametu, kada sam je pitala kako se to dogodilo, pritom misleći da nije stigla u bolnicu, nona je odgovorila da je njezina majka bila dobra kao babica, iako joj to nije bio posao, već ju je ta profesija interesirala, pa je bila dobra u tome. Tako da je njezina majka za svog života porodila sigurno troje, četvero djece, uključujući i jedno vlastito.

Osnovnu školu nona je pohađala također na Zametu, zvala se O.Š. „Ivan Ćiković Beli“, a danas je to O.Š. „Zamet“. Kada ju je nona pohađala bila je još u gradnji, zapravo je sagrađena tek 1980-ih prema nekih podacima jer se pomalo nadograđivala.. U školi su se nosile kute, plave ili crne. Kaže nona da nije bilo razlike između boja, plava ili crna, kakvu je tko imao. Papuče su bile obavezne jer nisu smjeli s prljavim tenisicama hodati po čistim hodnicima i učionicama, a nona naglašava da je škola bila iznimno čista. Također su imali i dugački hodnik pun ormarića, te je svaki učenik imao svoj ormarić gdje je mogao odložiti svoje stvari, cipele, kišobran, jaknu i slično. Ponekad su išli sa školom na izlete, ali naravno, tko je mogao. Prisjeća se da su bili na izletu u Sloveniji, u dolini Soče, točnije na izvoru Soče, dvadeset i jedan dan i da joj je to ostalo u pamćenju kao divno iskustvo.

Također, jedan od velikih događaja u djetinjstvu bio joj je kada su s roditeljima išli na izlete povodom 1. i 3. svibnja u Sloveniju najčešće i to autobusima 3. maja, tj. poznatog brodogradilišta.

Prisjeća se i da je voljela ići na more tokom ljeta, a kupali su se na Kantridi jer je bilo lijepo i jer im je bilo najbliže, kako nona kaže, jer nisu posjedovali auto. Portić na Kantridi joj je bio i omiljeno mjesto u godinama odrastanja pošto je obožavala more i njegovu blizinu.

Inače, zanimljivo je da kupališta koja su nekada postojala i bila aktualna danas više ne postoje. Vratimo se u malo dalju prošlost. Tek početkom 20. stoljeća se osjećala potreba za izgradnjom jednog od suvremenih kupališta kakva su bila u Rimu ili Veneciji. Naravno, moglo se kupati u Opatiji ili Sušaku, ali Rijeka je htjela imati i svoje kupalište. Na Sušaku, 1912. godine, kupalište je proglašeno kupališnim mjestom i klimatskim lječilištem. Naime, Sušak je bio zasebni grad sve do 1946. godine, pa su bile tenzije između Rijeke i Sušaka oko svega i svačega, pa tako i oko kupališta.

Tih godina „otvorila“ su se još dva kupališta, jedno na posjedu braće Sabljić, tzv. Sabljićevo i ono na Pećinama. Najljepše riječko kupalište bilo je Quarnero, a podignuto je 1913. godine. „To je kupalište, za razliku od prethodnih, bilo okrenuto prema Riječkom zaljevu i to tako da je izgrađen uz kameni rub pristup lungo mare na željeznim nosačima sve do mjesta gdje je na željeznim stupovima visine 5,5 metara podignuta cjelokupna kupališna konstrukcija.“ (Matejčić, 2013: 456). Ispod nosača je mogao prolaziti vlak, a iznad su bile kabine i terasa. Na kupalište se moglo doći pješice ili čamcima, a cijena se naplaćivala za sat i pol korištenja. Kupalište je bilo raskošno, no čim je otvoreno govorilo se kako neće dugo trajati jer su cijene previsoke, a nema pogodne plaže. U isto vrijeme, na Pećinama je spuštena cijena, a plaže su bile čiste i prilagođene majkama s djecom, tako da su Riječani i dalje koristili blagodati Sušaka (Ibid: 457).

Nadalje, nona ističe kako je imala mnogo aktivnosti, smatra da ih je tada bilo čak i više nego danas, možda radi toga što u to doba nije bilo niti televizije, niti mobitela, pa su djeca na neki način bila prisiljena raditi nešto zajedno, u društvu, i to vani. Nona je trenirala atletiku na nogometnom stadionu Kantrida. I dan danas se, iako je u jednu ruku prestao biti nogometni stadion, tamo trenira atletika.

Još jedan zanimljiv događaj se održavao na tom znamenitom stadionu pod stjenama. Naime, svake godine, 25. maja (svibnja), održavao se Dan mladosti, u znak obilježavanja rođendana komunističkog diktatora Josipa Broza Tita. Kako nona prenosi, bio je „slet“ na Kantridi, tj. pjesma, ples i zabava povodom Dana mladosti. Tada nije bilo demokracije, niti slobode, vrlo lako se moglo završiti u zatvoru. No, nije bilo nezaposlenosti, a gotovo da nije bilo ni siromaštva kakvog danas poznajemo. Režim, kakav god da je bio, ljudima je pružao kakvo-takvo dostojanstvo. Tako da će mnogi reći, kao i moja nona, u vrijeme Tita bilo je bolje. Danas u Hrvatskoj toga nema, ljudi kopaju po smeću, siromaštvo svakog dana doseće novi vrhunac, nezaposlenost je enormna, ali kako bi neki rekli, imamo svoju državu. Da, pričamo svojim jezikom (a ne hrvatsko-srpskim) i možemo (ili ne možemo?) pjevati domoljubne pjesme, čak i na koncertima, ali što još imamo osim toga?

No, da se maknemo od tih „teških“ tema. Nona je voljela ići u kino, kaže da je svake nedjelje bila na matinejama za djecu. Kino u koje je moja nona išla, danas više ne postoji, zapravo, ne postoji još od daleke 1963. godine. To je bilo kino „Sloga“ na Zometu, danas u Ulici braće Monjac. Iako, ako je sjećanje služi, kaže nona da se još početkom 1980-ih kroz prozore starog kina mogla vidjeti unutrašnjost, tj. stare stolice te da je na kući stajao natpis kina „Sloga“.

Osim kina, kao što sam već spomenula, nona ističe mnoštvo aktivnosti. Kao malena, trenirala je atletiku i pjevala u zboru. Kada je malo odrasla, voljela je otići na ples i igrati društvene igre. To nisu bili tipični izlasci kao danas uz puno alkohola, glasne muzike i nerijetko nasilja. U noninim godinama izlazak je bio otići na ples i druženje s vršnjacima.

Na Zometu je bio dom „Sahara“ u koji je nona voljela otići jer su se subotom i nedjeljom održavali plesovi, uglavnom za starije od 16 godina. To je zapravo bila jedina zabava, jer kao što sam i navela, televizije nije bilo. Nona se prisjeća da je prva televizija na Zomet došla negdje oko 1962. ili 1963. godine. Naravno, nije si svatko mogao priuštiti televiziju, pa je najčešće oko jedne televizije bilo okupljeno pola susjedstva, kako bi nona rekla. Također, to je doba i prvih mašina za rublje, a i prvih automobila. Tako je među prvima bio Fiat 750, ili Zastava, poznatiji možda kao Fićo ili Fiček. Proizvodio se u Srbiji, a bio je jedan od simbola bivše Jugoslavije. Taj mini-automobil se i danas zna vidjeti na cestama, najčešće kao „oldtimer“, a u usporedbi s današnjim autima izgleda kao igračka.

Tih godina, 1960-tih, odlazilo se u Italiju po sve u svašta. Trst je bio središte svijeta za ovo područje Jugoslavije. Kao što i nona kaže, traperice iz Trsta su u to vrijeme bile *must have*. To je vrijeme pojave masovnog potrošačkog društva. Ljudi su redovito izdvajali velike iznose mjesečne plaće upravo na *shopping*, dizali su se potrošački krediti i štedjelo se „na veliko“. Bilo kako bilo, domaća potrošačka kultura imala je svojih ograničenja, uvjetovanih i socijalističkom ideologijom i razinom gospodarske razvijenosti (Duda, 2013: 61). Tako je zapravo pokrenuta tradicija odlaska u Trst u shopping. Trst je nudio relativno jeftinu robu, a svakako ugledniju nasprem Jugoslavije. No, i o tome ću nešto kasnije. Što se tiče mode, na području bivše Jugoslavije vladao je jedan veoma poznati dizajner. Danas već zaboravljen, Aleksandar Joksimović. Na vrhuncu slave, za njega je znao cijeli svijet, čime se ne mogu baš pohvaliti današnji dizajneri s ex YU područja. 1967. godine njeova kolekcija „Simonida“ predstavljena je u Moskvi, zajedno s kolekcijama Coco Chanel, Christian Dior i drugih, a samo dvije godine kasnije u Pariz odlazi sa svojom kolekcijom „Prokleta Jerina“. Naravno, kako to inače biva na ovim prostorima, Aci su govori da odustane od prikizivanje kolekcije „Prokleta Jerina“ jer da bi ga mogli ismijavati. Aca nije poslušao savjete i uzvratilo je negativnim komentarima tako što je francuski magazin „ELLE“ napravio veliku reportažu o njegovoj kolekciji, a sljedeće godine je čak bio i na naslovnici tog magazina. Jedna od važnijih osoba koja je nosila njegove kreacije bila je upravo Jovanka Broz. Upravo za nju Aleksandar je godišnje kreirao po nekoliko kostima i haljina, imajući u vidu da je Jovanka zapravo pokretna reklama jer je upravo njegove kreacije nosila na mnogim važnim međunarodnim susretima.

No, stanje u bivšoj državi bilo je takvo da Aleksandar nije mogao biti priznat kao genij jer ipak, on je *samo* modni dizajner. Tako da smo tom čovjeku zahvalili na način da smo ga zaboravili dok je on odbijao modne kuće poput „Dior“ da ostane u svojoj zemlji i da je predstavlja u najboljem svjetlu (plezirmagazin.net).

Nona je u braku već skoro 50 godina. Točnije, iduće, 2019. godine, će njoj i nonotu biti 50. godina braka, ili kako bi se reklo, zlatni pir. Oni su se upoznali daleke 1969. godine, kada je nono došao kao podstanar u noninu zgradu. Kako moja nona sve pamti, zna da je to bilo na Podmurvicama, u njezinoj zgradi tadašnje adrese Narodnog ustanka 108/c, današnje Bribirske 16, što je zapravo nedaleko od moje zgrade. Nono je došao u drugom mjesecu, a već osam mjeseci kasnije, točnije 18. listopada 1969. godine nonići su stupili u brak. Niti godinu dana kasnije, na svijet dolazi moja majka i njezina sestra blizanka, ali tu već počinje nova priča.

4.2. Majka

Moja majka rođena je 1970.-te godine u starom riječkom rodilištu. Iako su u to vrijeme postojala dva rodilišta, ono na Sušaku i ovo „riječko“, zasigurno je majčino, već spomenuto rodilište ostalo u boljem sjećanju većini riječana. Zanimljivo mi je da danas u Rijeci svi znaju za staro riječko rodilište, a vrlo malo toga piše o njemu. Sznala sam da se prije rodilišta tamo nalazio Sanatorij Fiumano. Naime, sanatorij je bio izgrađen privatnim kapitalom, ali ipak, bio je namijenjen samo za imućnije građane. S druge strane postojala je opća bolnica sv. Duh (u 19.stoljeću) koja je bila namijenjena za svakoga (lokalpatrioti-rijeka.com). Majka, rođena 7 minuta prije svoje sestre blizanke, te obje rođene mjesec dana ranije, najstarije je dijete moje none. Za današnje vrijeme pomalo neshvatljivo, u starom rodilištu nije bilo dizala, već su se pacijenti zajedno s krevetima nosili po stepenicama.

Nakon samo 5 godina od rođenja moje majke, staro rodilište na Sušaku pogađa nesreća ogromnim razmjera. Naime, u noći 28. ožujka 1975, izgorjelo je 25 beba. Naišla sam na intervju poznatog riječkog ginekologa i svjedoka nesreće, dr. Danka Pavešića, te ću izdvojiti dio seminara i spomenuti taj užas u nadi da se takvo nešto nikad ne ponovi. Rađaonica je bila na drugom katu Sušačke bolnice, a uz nju dječja soba. Baš za nesreću, kako to inače biva, te kobne noći nije bilo nikoga u rađaoni. U dječjoj sobi jedno je novorođenče primalo kisik, a pored njega se nalazila električna grijalica, jer naravno, bolnica je štedjela i nije se grijala preko noći, pa su morali improvizirati barem s novorođenčadi da budu u relativno toploj sobi. Grijalica je nakon nekog vremena počela iskriti i to dijete je izgorjelo, dok su se ostali ugušili u dimu, kako kaže dr. Pavešić. Požar je zapravo uočen tek nakon sat vremena, a kao krivcem proglasili su kratki spoj i sestru koja nije bila u sobi u to vrijeme. Naravno, posljedica je bilo, rodilje su odlazile u riječko rodilište, a došla bi samo ona rodilja koja nekim slučajem nije znala za tragediju. Dr. Pavešić naglašava kako su danas u rodilištima mnogo bolji uvjeti nego što su bili prije 40

godina. No, ova tragedija samo je dokaz kako s nedostatkom sredstava i tehnologije u sekundi može doći do nečega što se nikada neće prežaliti niti zaboraviti (novelist.hr).

Nego, da se vratim svojoj majci. Osnovnu školu pohađala je na Vežici, O.Š. „Donja Vežica“, a onda se preselila u O.Š. „Ivo Lola Ribar“ na Škurinjama, danas ta škola nosi naziv O.Š. „Ivan Zajc“. I moja majka je, kao i nona, u školi morala nositi kute. Nosili su plave kute i crne papuče, te kako majka prenosi, nisi mogao ići na nastavu ukoliko nisi imao uniformu. Ono čega se majka vrlo rado prisjeća su upravo školski izleti. Išli su na izlete u Zagreb u posjet raznim sajmovima, na ekskurziju su išli u Dubrovnik i Šibenik, a standardno putovanje za riječke mališane je Platak i Stara sušica koji se posjećuju na tjedan dana. Putovala je majka sa školom čak i u Veneciju gdje su učili talijanski, u Sloveniju su išli na skijanje u Kranjsku Goru, a posjetili su čak i predivno jezero Bled.

U mladosti majka je trenirala rukomet u rukometnom klubu Orijent. Kaže da joj je to razdoblje bilo veoma drago jer su puno putovali po Hrvatskoj, ali i u Italiji. Bavila se rukometom osam godina, a „karijeru“ je završila iako to nije htjela. Klub se u tim godinama raspao, više nije bilo interesa, a niti trenera za cure. Voljela je u to vrijeme odlaziti s prijateljima na more. Odlazili bi na plaže na koje su mogli doći gradskim linijama autobusa, a to su plaže na Biviu i na Preluci.

Majka se rado prisjeća događaja kojeg sam već spomenula u prošlom poglavlju. Odlazak u Trst. U Trst se odlazilo po sve i svašta, ne samo garderobu i tenisice, tj. „starke“ Converse, već i po dezodoranse, žvakaće „Big bubble“ i svega što na ovim prostorima bivše države nije bilo. U tim godinama, 1970.-tim, u Trstu su bili aktualni ulični buvljak „Ponte Rosso“ s relativno jeftinom robom, te robne kuće „Upim“ i „Coin“. Što je najbolje od svega i ja sam kao mala išla u robnu kuću „Upim“ i pamtim je kao ogromni shopping dvorac koji sam obožavala kao dijete. Ostvarivao je sve moje snove kao maloj djevojčici i uvijek bih se u Rijeku vraćala punih vrećica novih krpica koje bih ponosno pokazivala drugi dan u školi. Majka i njezina sestra, te svi njihovi vršnjaci u to vrijeme su u Trstu kupovali i magazin „Bravo“. Taj magazin je bio o modi, glumcima, pjevačima, imao je postere.. Ali, bio je na njemačkom. Njima to nije smetalo, uživali su u slikama i u nečemu što nisu imali u svojoj državi.

Mladi, koji su u to vrijeme pratili modu, pod obavezno su smatrali majice kratkih rukava, pulovere i veste Lacoste, Benetton i Robbe di Kappa. Traperice, naravno, najpoznatije Levi's. Jugoslaveni su ostavljali ogromne količine novaca u Trstu. Naravno, kako otići u shopping, a ne potrošiti pola mjesečne plaće. A upravo to su i radili, u prosjeku su trošili oko 5.700 dinara, što je u to vrijeme bilo pola prosječne plaće u Jugoslaviji. Možda i najzanimljivije od svega je bio upravo taj put u Trst. Putovalo se po cijeli dan, autobusima, automobilima i vlakovima, no nakon napornog puta satima su se pregledavali dućani u potrazi za željenim komadom odjeće. Svakako najteži zadatak je bio preći granicu za povratak u Jugoslaviju. Svatko je imao neku tehniku sakrivanja robe kako bi se izbjeglo plaćanje carinske

pristojbe. Tako su mnogi čak u šoping nosili staru odjeću koje su se „na licu mjesta“ riješili i obukli novu na sebe. Manje stvari su se skrivale gdje god su stale. Moj primjer toga bi bio da sam kao mala morala „spavati“ na velikoj torbi punoj mlijeka, a kad carinik pogleda kroz prozor ne vidi ništa neobično, samo malo nevino dijete kako spava. Očito, taj znameniti Trst je od svih nas radio krijumčare.

Šalu na stranu, Trst je zasigurno bio jedno od ishodišta modernizacije jugoslavenske svakodnevnice. Ako su još koristili i svog tadašnjeg predsjednika kao uzor, kako je to naveo i slavenski ideološki državni aparat u to vrijeme s krilaticom „Svi smo mi Tito“ onda je zasigurno šoping bio jedan od segmenta života. Naime, opće je poznato da je Tito imao ukus za skupa odijela, fine cigare i ekstravagantne zabave, što odašilje kao simbol luksuza (Mikula, 2013: 240).

U tinejdžerskim godinama moje majke nije postojalo neko posebno mjesto gdje su se mladi mogli okupljati. Nalazili su se u dječjim parkovima, na klupicama pored zgrada, sjedili bi i prepričavali događaje i to ne previše bučno jer je starijima to smetalo. Danas pak mladi, čak maloljetnici, nemaju poštovanja prema nikome. Urlaju, puštaju muziku, razbijaju, uništavaju tuđu imovinu... I nitko im ne može ništa jer je sustav takav kakav je. Sjetim se ponekad kada bi mi roditelji ili nonići rekli da u vrijeme milicije nije bilo takvih stvari. Danas, toga ima sve više, svakim danom se razočaram u omladinu. U majčino vrijeme mladosti veselje im je bilo slušati radio koji bi puštao stranu muziku, pa ako bi uhvatili neku pjesmu koja im se sviđala, brzo su morali stisnuti „snimanje“ kako bi je mogli preslušavati koliko ih je volja. Zamislite samo da današnja djeca toliko cijene male stvari.

Za razliku od nonine generacije, majka je imala gdje izaći u noćni izlazak. Aktualni su bili noćni klubovi na Preluci i u Opatiji jer je Rijeka bila „mrtva“ preko noći, nije imala kafiće niti klubove koji bi radili dugo u noć. Tako je majka izlazila u disco klub „Milde Sorte“ na Preluci, a danas od njega nije ostalo više ništa jer se na tome mjestu izgradio prestižni „Design hotel Navis“ s čak pet zvjezdica. Blještava svjetla reflektora, treštenje basova koji se probijaju u noć, golema svijetleća reklama preko cijelog krova, to je ključna slika svijeta zabave iz vremena kad je Milde Sorte žario i palio. Kako prenosi novi list u jednom članku: „Milde i danas svima razvlači smješak na lice, a kao nešto toplo i dragocjeno izbija bezbroj uspomena. Komadi u pripijenim trapericama, duge kose, trščanski parfemi, svjetlucave oprave, zaboravljene ljubavi, nadanja, snovi. Bilo je tu i onih »glamuroznih« bez pokrića, razmetljivih »pulena« u odijelima poznatih kreatora sumnjiva porijekla, poznate riječke ljepotice, muzičari, štemeri kojih su se svi klonili, ali i velika većina studenata i mladih, budućih liječnika, inženjera, glumaca, sportaša, gradonačelnika, slikara, novinara i bezbroj drugih čiji je ozbiljan život tek počinjao.“ (novolist.hr).

Prisjeća se i majka da nije bilo lako doći, autobusi su vozili do ponoći, a onda se moralo čekati prvi jutarnji autobus u pet ujutro. Nisu svi posjedovali auto, ali koji jesu, parkirali su na poznatu „zmiju“, tj. zavoj ispod kojeg se nalazio „Milde“.

Poslije ponoći je znalo biti i sve više automobila zabrinutih roditelja, koji bi čekali svoje kćeri jer nisu željeli da autostopiraju ili da se voze s nekim pijanim „mangupom“. Nije bilo tako lako niti ući u klub, čekalo se na stepenicama ponekad i satima, a svi koji su čekali su bili jako kivni na one pojedince koji bi red preskočili, a to je bila stvar prestiža.

No, kako bi bilo da je cijela priča lijepa. Uz taj klub vezuju se i neke ružne stvari. Naime, poznati mladić s Kantride nestao je jedne noći i nikada nije pronađen. Pronađeni su samo tragovi krvi i komadić lančića, ali pretpostavlja se da je pao niz grote u more ispod kluba. Nije nikada pronađen iako se pregledavalo i podmorje. To je ostala jedna velika enigma čiju tajnu čuvaju velike dubine prelučkog zaljeva. Bilo je još neki smrtnih slučajeva, čak i jednog od osnivača kluba, pa se sumnjalo na povezanost smrtnih slučajeva (novilist.hr).

U jednom od takvih (lijepih) izlazaka, moja majka je upoznala svojeg budućeg supruga, mojeg oca.

4.3. Otac

Moj otac nije rođen u Rijeci, rođen je u gradu Sisku, godine 1965., no već u ranom djetinjstvu se preselio u Rijeku zajedno sa svojim roditeljima. Odrastao je u Rijeci, u Sisak bi odlazio često na školskim praznicima jer ipak tamo mu je bio dio obitelji, ali i dio prijatelja. Otac se stoga hvali kako ima dva rodna grada, u jednom se zapravo rodio, a u drugome odrastao.

Moj otac je pohađao O.Š. „Nikola Tesla“ u centru grada Rijeke, od prvog do četvrtog razreda. Mnogo toga je zanimljivo u vezi te škole. Od 1969. godine zajedno s učenicima, školu su pohađali i studenti jer je škola ponudila prostor Filozofskom i Učiteljskom fakultetu, a kasnije i nekim drugim fakultetima. Također, 1978. godine O.Š. „Nikola Tesla“ postaje prva škola u Rijeci koja uvodi program cjelodnevno odgojno- obrazovnog rada u nastavi (skole.hr). No, to nije sve. Iz povijesnih slika se vidi da je 1960-ih ispred škole bio trg, s klupicama i pokojim drvećem. Nešto kasnije, 1970-ih, u vrijeme kada je i moj otac kretao u školu, napravljeno je igralište, iako je vidljivo da je postojao i mali park pored igrališta. Otac se naime igrališta prisjeća vrlo dobro. Svaki veliki odmor, ali i prije i poslije škole, otac je s ostalim dječacima igrao nogomet, čak se i prisjeća svojih 'suigrača' te me potiče da ih navedem jer kako on kaže: „To su poznate face“, a te face su Marinko Koljanin, bivši igrač HNK „Rijeka“; Mladen Mladenović, također bišvi igrač HNK „Rijeka“, ali također je igrao za nogometne klubove „Hajduk“, „Dinamo“ i „Zadar“ te braća Mile i Marin Tabar koji su postigli velike rezultate u malom nogometu.

Nakon četvrtog razreda, njegovi roditelji i on su se preselili na Turnić, te je otac morao promijeniti školu. Tako je pohađao O.Š. „Turnić“, od petog do osmog razreda, a tu školu sam i ja pohađala. No, njegove dvije škole imaju jednu poveznicu. Naime, obje škole su bile bombardirane u Drugom

svjetskom ratu, a također sadrže i freske poznatog akademskog slikara i grafičara Vilima Svečnjaka.(skole.hr)

Otac je također, kao i moja majka i nona, u školi nosio crne papuče i plavu kutu. Prisjeća se kako je u vrijeme njegovog obrazovanja to bilo iznimno važno. U raspravi mojih roditelja, koji se bolje sjeća pionira, pobijedio je moj otac i stoga u njegovom poglavlju pišem o tome, iako je i moja majka bila u pionirima. Naime, svako dijete kada je kretalo u školu u Jugoslaviji, bilo je primljeno u Savez pionira Jugoslavije. U principu, Savez je postojao da bi veličao tadašnjeg predsjednika Tita. Svi su bili isto obučeni, plava kapa s crvenom peterokrakom zvijezdom, crvena marama te bijela košulja i tamne hlačice ili suknja. Pred starijim pionirima, roditeljima, te pred pionirskom i državnom zastavom morali su svečano obećati da će savjesno i ozbiljno obavljati sve ono što od njih traži pionirska organizacija. Naravno, otac se prisjeća i pjesmice koju su redovito morali citirati, a ona glasi: „Pioniri maleni, mi smo vojska prava. Svakog dana rastemo, k'o zelena trava. Smrt fašizmu, a sloboda narodu. I mene će moja mati, pionikom zvati.“ Otac je jedne godine prisustvovao i sletu na Kantridi, kojeg sam ranije spomenula. Pioniri su bili veoma poznati u Jugoslaviji, često su išli i na međunarodne susrete i druženja, a najvažnije od svega po meni je što nitko nikoga nije pitao da li želi biti pionir ili ne, kako god okreneš, pionir si bio.

Vjerojatno od velike važnosti bio je i posjet Kumrovcu u osnovnoj školi. Kumrovec je maleno selo u Krapinsko-zagorskoj županiji, a poznato je po tome jer se tamo rodio Tito. Danas nama manje poznata turistička atrakcija, jer kad ste čuli da neki Hrvat kaže da ide u posjet Kumrovcu? Ali, zapravo turisti ga vole, pogotovo Amerikanci koje zanima odnos između Staljina i Tita, zašto se Jugoslavija raspala i općenito sve o predsjedniku Titu.

U osnovnoj školi otac je obožavao kojekakve izvannastavne aktivnosti. Poslije škole žurio se na trening gimnastike, a nakon toga na Judo u karate klub TAD, koji postoji i danas. Kada mu je to dosadilo upisao se na nogomet koji je tada igrao za nogometni klub Orijent, a i dan danas igra nogomet. Kako je otac od malena bio u sportu, prenio je to na mene. Tako sam od kako znam za sebe vrijeme sam provodila na nogometnim utakmicama. Iskreno, mnogo se toga promijenilo samo koliko se ja sjećam, a i otac se slaže sa mnom. Prije je bilo puno više ljudi na stadionima, bilo da gledamo 4. županijsku ligu ili 1. HNL. Ljudi su dolazili isključivo radi nogometa. No, kako vrijeme ide, odlazak na utakmice postaje sve gori. Razlog tome je samo jedan, sve više je onih koji dolaze na stadion da bi radili nered. A tome smo veliki svjedoci prošlih godina. No, za mene ta ljubav prema nogometu nije prestala bez obzira na sve. Ne želim dopustiti da mi par huligana određuje da li ću otići na utakmicu ili ne. Oduvijek sam voljela HNK „Rijeku“. No, mnogo toga se promijenilo i mnogo toga se još uvijek mijenja u vezi Rijeke. Naime, osnovana je 2. rujna 1926. godine tada pod nazivom „Unione Sportiva Fiumana“, te je ubrzo nakon

toga igrala u talijanskoj Serie A, značajnije postignuće je 1941. godine kada postaje prvak talijanske Serie C. Hrvatski nogometni klub Rijeka je osnovan 1946. kao NK Kvarner, nakon što je Rijeka (poznata pod talijanskim nazivom Fiume, do 1945.) prešla iz Italije u Jugoslaviju nakon kraja Drugoga svjetskog rata. Svjetski poznat je stadion na kojem je Rijeka igrala do prije 2,3 godine. Stadion Kantrida, poznati stadion pod stijenama. Sagrađen je 1913. godine na mjestu bivšeg kamenoloma. Jedinstven je jer s jedne strane su ogromne stijene, a druge strane je predivno Jadransko more. Mnogo uspomene me vežu za taj stadion, bezbroj puta sam odlazila s roditeljima, s ocem gledati svoj najdraži klub, gledali smo i reprezentaciju Hrvatske, pričala sam s igračima u svrhu rada za fakultet, radi zabave, jedno vrijeme sam čak i trenirala nogomet na pomoćnom stadionu Kantrida.. No, danas Rijeka više ne igra na Kantridi i to boli apsolutno sve riječane koji imalo vole nogomet i taj klub. Na mjestu stadiona Kantrida želja velikana tog sporta je napraviti novi stadion. Naravno, novi stadion bi trebao izgledati nevjerojatno, trebao bi biti nova turistička atrakcija, treba imati 14 tisuća natkrivenih sjedećih mjesta, garažu ispod stadiona, ugostiteljske sadržaje i najmodernija tehnička rješenja (nk-rijeka.hr). Da, sve to novi stadion treba imati. Ali, mnogi riječani, uključujući mene, vjeruju da su to samo priče i da naša generacija neće dočekati novi stadion. Do tada, zadovoljni bi bili kada bi se mogli vratit pod stijene, kupati se u kiši na starim, nenatkrivenim mjestima i vikati: „Forza Fiume!!“

Kao i obično, morala sam se zadržati malo više od očekivanog na sportu. I meni, kao i mojem ocu je najdraža plaža bila upravo na Kantridi. Svaki dan preko ljeta bi sa svojim društvom odlazio na plažu ispod stadiona, a i dan danas nam je to drago i zajedničko. Ukoliko je zima, onda nam je drago i prošetati se Kantridom, pogotovo napraviti „krug“ oko stadiona. Njegova ljubav prema nogometu je neopisiva. Prisjeća se otac dok je išao u O.Š. „Turnić“ kako su morali čekati red da dođu na igralište. Znete ona poslovice: „Tko prvi njegova djevojka“, e tako je bilo njima s igralištem. Koja ekipa je došla prva ona je igrala nogomet. Ostali su morali čekati da se oni umore ili naprave kratku stanku pa da se mogu malo igrati. Meni je to gotovo pa nevjerojatno. Čak ni u moje vrijeme nije toga bilo, mi smo najčešće sjedili na igralištu i pričali. A danas, djeca uopće ne idu na igralište da bi igrali nogomet ili košarku. Danas, kada sve to imaju na kompjuterima ili mobitelima, radije ostaju u svojim klimatiziranim domovima nego da izađu van i socijaliziraju se uz mnogo buke, blata i rasparanih trenerka. Tužno.

Otac je vrlo rado u svojim teen godinama čitao časopise i stripove. Kao i majka, i otac se prisjeća „Bravo“ časopisa na njemačkom, a volio je čitati stripove Alan Ford, Nipper, Blek Stena i Zagor. Na primjer, ja za neke od tih stripova prvi puta čujem. Kada sam ja bila u godinama odrastanja, stripovi više nisu bili „cool“, ako smijem tako reći. Danas ima mnoštvo časopisa za mlade, ali i za sve što poželite, časopis za trudnice, za interijer, vrt, modu, aute... U današnje vrijeme ako čitaš stripove, vjerojatno si *geek*, dok je nekada to bilo iznimno zabavno štivo.

Kada je postao punoljetan, otac se zabavljao s društvenom po klubovima slično kao i majka. Voljeli su ići igrati fliper u jednom kafiću u starom gradu. Naravno, najpoznatiji klub bio je već spomenuti „Milde“, iako je otac odlazio i do Opatije u poznati, prvi na tim prostorima, disco klub „72“. Kako su tada dečki vozili aute, uglavnom posuđene od roditelja, onda im je zabava bila jedna ludost koju moj otac meni danas ne bi dopustio. Naime, kako su izlazili u noćni život u Opatiju, kada bi se vraćali u Rijeku u ranim jutarnjim satima, utrivali su se tko će stići prvi do grada, a tko stigne zadnji plaća burek. Malo tko, ma zapravo nema te osobe u gradu Rijeci, tko nije upoznat s burekom kod Braće. Na taj burek je išao i moj otac s društvom, vodio je mene kao malu djevojčicu, a na burek sam išla i ja gotovo svaki put nakon noćnog izlaska. Jer na kraju krajeva, što je noćni izlazak u Rijeci ako nisi nakon toga otišao na burek kod Braće?

Kao što sam već spomenula u prošlom poglavlju, na jednom od tih silnih izlazaka su se upoznali i moji roditelji. Uskoro na svijet dolazi jedna nova osoba, odnosno JA!

4.4. Današnjost očima Davida i Ive

U ovome poglavlju posvetiti ću se današnjem vremenu kroz oči mene i mojeg dečka Davida. On je rođen 1998 godine, a ja dvije godine ranije, 1996. Oboje smo rođeni u KBC-u Rijeka u rodilištu.

Mogu sa sigurnošću reći da se škola u 21. stoljeću razlikuje od one koju su pohađali moji prijašnji sudionici. Naime, niti ja niti moj dečko nismo u školi nosili kute i papuče. Složili smo se da je škola uvijek bila čista samo radi ljudi koji su je čistili, ali nitko drugi nije mario za čistoću. Hodali smo u mokrim i prljavim tenisica, nismo imali ormariće pa smo morali sa sobom vući i jakne i kišobrane.. Ne prisjećamo se rado tih mokrih, kišnih, zimskih dana. Što se mene tiče, ja sam prve dvije godine školu prezirala. Nisam voljela ići ni u vrtić, nisam se slagala s drugom djecom. No, malo po malo, u školi mi je bilo bolje. I David i ja se prisjećamo divnih školskih izleta. Putovali smo na Plitvice, u Staru Sušicu, Bjelolasicu, Platak, Gardaland, Trst, Istru...

David je trenirao nogomet od malena sve do prije par godina kada je na utakmici ozlijedio koljeno. Kaže da je bio iznimno ustrajan i da mu je jako žao što nakon toga više nikad nije igrao nogomet. Za razliku od njega, ja nikada nisam bila pretjerano ustrajna što se tiče sporta. Najviše sam voljela ples, i plesala sam u jednoj grupi osam godina. Prije toga sam trenirala i tenis i rukomet pa čak i nogomet.

Mnogo je divnih uspomena iz djetinjstva. Moji roditelji se prisjećaju kako sam praktički prohodala na nogometnom terenu. Od malena sam obožavala nogomet, a to sam navela i u prošlom poglavlju. Moja jaka povezanost s ocem me učinila ženom kakvom jesam danas. Prvenstveno zahvalna na svemu.

Što se tiče Rijeke u ovo naše vrijeme, ne znam što bih sve rekla. Malo smo zadovoljni, malo nismo. Uglavnom na sve utječe politika. Ili krv. Ponekad oboje, a ne znaš što je gore. Zato neću o tome, ne želim ulaziti u nešto iz čega se neću moći izvući. Želim istaknuti samo lijepe stvari ovoga grada, samo lijepe uspomene. David i ja ćemo zajedničkim snagama pokušati iznijeti sve drage nam stvari te one stvari za koje smatramo da im je mjesto u ovome radu.

Ponajprije, moram posvetiti par riječi jednoj ženi koje više nema, a zasigurno je bila legenda grada. Baba Kuna. Neki su je voljeli, neki nisu. Nadimak je dobila po tome jer je uvijek i svih pitala jednu kunu. Ako si joj dao kunu, pohvalila bi te i rekla pokoji komentar, a ukoliko joj nisi dao kunu svašta ružno bi čuo o sebi što čak ni sam nisi znao. Nekome je to bilo simpatično, jer ipak je to starija žena koja svaki dan hoda po središtu Rijeke i traži jednu kunu. Preminula je 2014 godine, a ostavila je neizbrisiv trag iza sebe. Nedostaje i onima koji su je voljeli i onima koji su je zaobilazili.

Dok David i ja šćemo našim gradom, nailazimo na razne stvari koje su svakako vrijedne spomena. Jedna od njih je i brod „Galeb“, trenutno usidren iza riječke place. Galeb je bio školski brod Jugoslavenske ratne mornarice, izgrađen 1938. godine. Sagrađen je u Genovi, a prvotno ime mu je bilo „RAMB III“, te je za vrijeme rata služio talijanskoj vojsci za prijevoz mesa. Godine 1941. biva pogođen torpedom u Libiji, te biva prebačen u brodogradilište u Trstu. Nakon toga, 1943. godine, brod preuzimaju Nijemci, preuređuju ga u minopologača i daju mu naziv „Kiebitz“. Tijekom 1944. godine brod je postavio više od 5000 mina u Kvarneru i sjevernom Jadranu. Godine 1944. u riječkoj luci potopilo ga je savezničko ratno zrakoplovstvo. Nakon 3 godine počinje njegovo vađenje iz dubina, a 1948. je rekonstruiran u pulskom brodogradilištu. Nakon luksuznog uređena dano mu je ime „Galeb“, a služio je Jugoslavenskoj ratnoj mornarici kao školski brod. Brod je poznat kao Titova jahta. Još od 1953. kada je krenuo u prvi posjet Velikoj Britaniji, putovao je njime 14 puta posjetivši 18 zemalja na 3 kontinenta. Brodom je prošlo mnogo svjetski poznatih dužnosnika, predsjednika, znanstvenika i drugih. Zadnji Titov „izlet“ brodom bilo je godine 1979 (wikipedija). Trenutni vlasnik broda je grad Rijeka, a koliko je poznato brod se namjeravao pretvoriti u muzej, iako već godina stoji na mrtvom vezu. Kao što sam prije napomenula, i tu je stvar politike i obećanja pa ne želim ulaziti u to. Zadnje informacije koje sam dobila je da brod traži kupca. Divno ga je vidjeti, a uz takvu povijest ne razumijem zašto mora i dalje propadati. Očito mu je takva sudbina...

Jedna od stvari po kojoj smo mi riječani poznati je taj naš znameniti odgovor na sve: „Šta da?“. Toliko je poznat da je dobio i svoju prodavaonicu u kojoj možete kupiti šalice, majice, torbe i naravno kišobrane s tim poznatim upitnim odgovorom. Kako je došlo do toga i kako je to samo u našem gradu ne bih znala, no svakako je posebno i simpatično. Naravno, dolazi u svakoj situaciji, ako kažem kolegici da sam upravo položila ispit, odgovorit će iznenađujuće: „Šta da?!“ ; ukoliko mi dečko kaže da je Hrvatska

izgubila utakmicu na svjetskom prvenstvu moj odgovor će biti pomalo razočaravajući, ali i dalje: „Šta da?“ ; majka kaže da su jučer počeli sezonski popusti po gradu, a ja na to velim ushićeni: „Šta da??“. Mislim da nismo niti skužili tu našu naviku, tj. taj sleng, dok nam drugi na to nisu ukazali. Da smo na kraju napravili nešto lijepo od toga i prihvatili šalu na svoj račun, jesmo. Kao što sam spomenula, imamo i te poznate „Šta da?“ kišobrane. Jer Rijeka je, naravno, poznata i po kiši. Jedne godine, čini mi se prošle, bili smo čak kišoviti grad i od Londona. Poznato je da u Rijeci u šetnju moraš krenuti i sa sunčanim naočalama i s kišobranom, jer nikad ne znaš što te čeka.

Moram spomenuti i jedno meni i mojem dečko najdraže mjesto. To je mali vidikovac na Vežici, odmah iznad poznatog brodogrališta „Viktor Lenac“. Otkriveno je slučajno i to kada je kolegica živjela u blizini i krenula u šetnju po kvartu. Tako je pokazala meni to mjesto, a ja sam odvela tamo dečka i prije nego smo postali par. Od tada tamo odlazimo svako toliko. Vidikovac je napravljen na onom jednom starom, betonskom bunkeru, čija su vrata zaključana i čijeg vlasnika ne poznajemo, iako je bunker *de facto* u dvorištu malene kuće u kojoj žive baka i djed. Na vidikovac ne dolazi baš mnogo ljudi, većinom dođu oni koji žive blizu. Ne znam zašto je tome tako, možda jer ljudi niti ne znaju da se tamo nalazi vidikovac, no zapravo, meni je iznimno drago da nema puno ljudi. Uvijek je mir i jedna idlična atmosfera, jedino što se čuje je buka iz brodogradilišta, ali i na to se navikneš brzo jer se nekako i ta buka uklopi u atmosferu. Meni najdraža stvar u vezi tog mjesta je kada već spomenuti djed pusti koze na ispašu. Kozе su veoma drage i ne boje se ljudi, pa smo dečko i ja imali priliku maziti i hraniti ih. To nam je zasigurno najdraže mjesto u ovome gradu i uvijek ćemo se tamo vratiti i uživati u predivnom pogledu uz zvuk brodogradilišta, miris prirode i sve to uz glasanje koza.

Drugo najdraže mjesto nam je zasigurno riječki lukobran i to velikom većinom samo radi njegove dužine. Naime, lukobran je dug 1707 metara i mogu reći da vam je veliko zadovoljstvo prošetati se do njegovog kraja i nazad. Naime, on služi i kao obalna šetnica i kao putnički terminal. Prvotni planovi gradnje lukobrana sežu u daleku 1872. godinu, a izgrađen je 1888. godine. Kroz godina biva produžen, ali i devastiran tijekom Drugog svjetskog rata. Svašta se na njemu radilo, nadograđivalo, svašta je i bilo obećano kako to inače biva. Lukobran je ipak otvoren za javnost prije 10-ak godina. Iako nije u najboljem stanju i mnogi se žale na mnoštvo nezaštićenih i opasnih stvari na lukobranu, ipak je posjećenost velika jer je jedno od rijetkih mjesta za šetnju u Rijeci.

Ako nas pitate nešto u vezi Rijeke, David i ja ćemo biti malo dvolični. Isključivo iz razloga što mnogo toga može biti bolje, a nije. Ne sviđa nam se kamo svijet ide, izgleda da ne ide u pravom smjeru, a sigurno ne želim da ga Rijeka prati u stopu. Npr. Rijeka je Europska prijestolnica kulture 2020. godine, a još uvijek nema poštenu autobusni kolodvor iako nam je obećan davnih dana. Nema mnogo mjesta za šetnju, iznimno je malo zelenih površina, a sve je više betona i građevina. Koliko god da smo otvoreni

grad, toliko i nismo. Svjedoci smo mnogih prosvjeda i nereda, i tu možemo vidjeti koliko neki naši sugrađani zapravo nisu otvoreni. Može se reći da čuvamo status tog alternativnog *rock* grada, no čini mi se da smo ga davno izgubili. Postajemo povodljivi, a to nije dobro. Iako, ima nas mnogo koji se odupiremo, koji želimo alternativnu Rijeku, želimo taj kulturni *rock* grad. Ne smijemo popustiti, moramo se oduprijeti, a od svih grada u Hrvatskoj, čini mi se da Rijeka to najviše radi i zato sam sretna što je baš Rijeka moj dom. Kako pjesma kaže: „Malo nas je, al' nas ima“, dok god nas ima koji želimo bolje i vidimo da može bolje, biti će bolje.

Rijeka je najljepši grad na svijetu, s predivnim građevinama, (uglavnom) ljubaznim ljudima, morem, čistim zrakom i bezbroj sitnica koje niti jedan drugi grad na svijetu ne posjeduje.

5. USPOREDBA POVIJESNOG I NAŠEG POGLEDA

Gotovo svaka povijest je subjektivna, govori najčešće o činjenicama, datumima, događajima, a najmanje o ljudima, osjećajima i svemu živome u određenom trenutku. Da li možemo zaista shvatiti neko vremensko razdoblje ukoliko nismo upoznati s obje strane priče? Možemo saznati sve o nekoj tvornici, što je proizvodila, koliko toga je proizvodila, koliko je ljudi radilo, koliko je bila velika, ali da li zaista možemo predočiti si sliku u glavi dok nam netko ne kaže kakva je atmosfera bila, kako je mirisalo ili kakvo je ozračje bilo. Službena povijest je itekako zanimljiva, ali ne prenosi nam sve pojedinosti. Ponekad nam je i to dovoljno, ali kada nam netko ispriča svoje iskustvo, postajemo puno bogatiji. Shvatiš nečiju sreću, veselje, bol ili patnju, taj netko nije samo puka činjenica u povijesnom tekstu, taj netko je bio ondje, živio, volio i bio voljen. Stoga preferiram ovu *ljudsku* povijest, priče ljudi i usmenu baštinu koja se prenosi s koljena na koljeno. To je zaista nešto neprocijenjivo što niti jedna knjiga ne može sadržavati.

Nakon svega napisanog, jedan je zaključak- Rijeka je zaista predivan grad, pun tradicije, znamenitosti i interesantne povijesti. Naravno da je zanimljivo učiti nove stvari, pogotovo o svome gradu. Zanimljivo je znati gdje je i kada bila neka tvornica, što se u njoj radilo, proizvodilo, kako se živjelo. Što je otkriveno, što je sagrađeno, tko je i kada vladao gradom.. Ali, najzanimljivije od svega su naravno ljudi. Jer ipak, ljudi pokreću grad, oni djeluju, stvaraju, spašavaju i uljepšavaju. Neki drugi ljudi rade pak sve obrnuto, ali ovo nije rad o njima. Ljudi su ti koji u tim tvornicama rade, oni to pokreću, ljudi su ti koji kroje i bez njih ovo ne bi bio grad koji teče. Njihove priče su jedna potpuno nova dimenzija, kroz njihove priče učimo pravu povijest. Jer nije bitan neki datum ili neka puka povijesna činjenica. Bitnije je kako je netko to proživio, kako je netko ostavio trag koji je vidljiv i danas.

6. ZAKLJUČAK

U ovome radu pisala sam o svome rodnom gradu. Rad je napisan pomoću iznimne literature koja me naučila puno novih stvari. Također, ovaj rad ne bi nikada bio gotov da nije bilo isto tako meni iznimnih ljudi koji su se prisjetili svoje mladosti i divnih trenutaka odrastanja u ovome gradu. Pisanje ovoga rada bilo je jedno divno iskustvo, u nekim trenutcima je bilo iznimno teško jer se stvari mijenjaju iz dana u dan, a ovo nije „priča“ napisana preko noći. Svašta se u mome gradu promijenilo, nešto lijepo i nešto manje lijepo. Ali ne smijem se predati, kao niti moj grad, što god da se događa, mora se nastaviti. Iako su mnogi vladali Rijekom, mnogi su je htjeli slomiti, uništiti, nismo je dali, ti divni ljudi koji pišu povijest ovoga grada nisu su predali. Išli su dalje, idemo i mi dalje, uzdignute glave i nedamo na svoje. Za sami kraj ove divne avanture, želim još jednom naglasiti da je ovo rad pun ljubavi, nastao uz pomoć ljudi koji su puni ljubavi. Divim se svemu što je Rijeka postigla do sada, i veselim se vidjeti što će se tek postići. Ne znam kuda će me životni put odvesti, ali znam da ću se uvijek vratiti u Rijeku. Vratiti ću se na vidikovac, na Trsat, na Kantridu, vratiti ću se da vidim imamo li novi autobusni kolodvor, da li je orao još uvijek na mjestu i vratiti ću se sigurno na još jedan burek kod Braće. Kako kaže Damir Badurina u poznatoj pjesmi posvećenoj najdražem gradu: „Ja sam u tvojoj, ti u mojoj duši, Rijeko, jer moj si dom.“.

7. LITERATURA

- Bralić, Andrea. Rijeka: grad tradicije, užitka i doživljaja. Zagreb, 2007.
- Braut, Ivan. Senzorna mapa grada: Rijeka, jezgra, ambijenti, indentiteti. Rijeka, 2012.
- Duda, Igor. Sunčana strana Jugoslavije: povijest turizma u socijalizmu. Zagreb, 2013.
- Grgurić, Mladen. Tvornica papira Rijeka: Muzej grada Rijeke. Rijeka, 2007.
- Matejčić, Radmila. Kako čitati grad: Rijeka, jučer, danas. Rijeka, 2013.
- Mikula, Maja. Sunčana strana Jugoslavije: Prekogranični šoping u bivšoj Jugoslaviji (od 1960-ih do 1980-ih). Zagreb, 2013.
- Žic, Igor. Kratka povijest grada Rijeke. Rijeka, 2006.

8. IZVORI

- <http://fluminensia.org/category/rijecki-stari-grtad> (15.05.2018.)
- <http://www.fiuman.hr/rijecki-dvoglavi-orao/> (15.05.2018.)
- <http://novilist.hr:8090/Vijesti/Rijeka/Hoces-neces-moras-propusiti-Posjetili-smo-Tonicu-Rubinic-posljednju-zivucu-rijecku-paltaricu> (15.05.2018.)
- <https://www.riekaheritage.org/hr/kj/tvornicaduhana> (15.05.2018.)
- <https://riekaheritage.org/hr/kj/lijustionica> (15.05.2018.)
- https://hr.wikipedia.org/wiki/Tvornica_papira_Rijeka (15.05.2018.)
- <http://www.lokalpatrioti-rijeka.com/forum/viewtopic.php?t=2484&f=175>
(15.05.2018.)
- http://www.novilist.hr/Vijesti/Rijeka/Svjedok-jezive-noci-1975.-godine-U-djecjoj-sobi-vladala-je-samo-golema-tisina-i-mrak?meta_refresh=true (15.05.2018.)
- <http://plezirmagazin.net/aleksandar-joksimovic-zaboravljeni-velikan-jugoslovenske-mode/> (15.05.2018.)
- http://www.novilist.hr/Vijesti/Rijeka/Milde-Sorte-kralj-disko-zabave?meta_refresh=true (15.05.2018.)
- <http://os-ntesla-ri.skole.hr/skola/povijest> (15.05.2018.)
- <http://www.nk-rijeka.hr/hnk-rijeka/povijest/> (15.05.2018.)
- [https://hr.wikipedia.org/wiki/Galeb_\(brod\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Galeb_(brod)) (15.05.2018.)
- <https://www.jstor.org/stable/3675211> (13.09.2018.)
- <https://www.jstor.org/stable/40179816> (13.09.2018.)